

PUBLICISTUL ITALIAN ROBERTO FAVA ÎN SPRIJINUL ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA

de

**ANA GALIȘ
PETRU GALIȘ**

Deceniile de la finele secolului precedent au constituit cadrul de afirmare energetică a luptei pentru drepturi naționale a românilor din Transilvania, care s-a ridicat pe o treaptă calitativ superioară. Fără îndoială că această perioadă a fost dominată de mișcarea memorandistă, situația dramatică a românilor din Monarhia austro-ungară fiind prezentată întregii lumi civilizate, în toată plenitudinea ei.

Memorandul și procesul memorandiștilor de la Cluj, din 1894, au avut un răsunet imens în rindurile populației românești din Transilvania, ca de altfel și în străinătate, accentuarea oprimării românilor de către statul dualist devenind o problemă europeană. Opinia publică a continentului a condamnat politica de discriminare națională față de românii de sub dominația străină, a luat apărarea conducătorilor mișcării naționale românești, siliți să apară în procese politice pentru apărarea drepturilor proprii națiuni¹. Au sprijinit, cu decizie și combativitate, lupta dreaptă a românilor ardeleni prestigioși oameni politici și de cultură din Europa, renumiți publiciști etc.

La procesul memorandiștilor au fost prezenți ziariști din întreaga Europă, ca Rudolf Eigel (reprezentînd ziarul *Deutsche Zeitung*), Roberto Fava (din partea ziarelor italiene *Italia del Popolo*, *Gazzeta Piemontese*, *Riforma*, *Il Diritto*, *Il Parlamento*). Din partea ziarelor franceze și belgiene venise românul George Moroiu iar presa cehă (*Abas Narodna* din Praga și *Lidove Noviny* din Brno) a fost reprezentată prin Paul Blacho².

În rîndul statelor europene care au cunoscut un puternic val de solidaritate cu lupta și suferințele românilor s-a înscris și Italia. O manifestare elocventă a solidarității cu cauza națională a poporului român o constituie moțiunea semnată, în 1894, de 275 deputați, trimisă pe adresa Camerei Deputaților din România, precum și numeroase intervenții în cadrul unor congrese mondiale, asociații cu caracter politic și științific, prin conferințe, lucrări și articole ale unor parlamentari, oameni politici ca Renato Imbriani, Tulio Massarandi, Mazzini (jr.), Ettore Ferari, Sidney Sonnio, ziariști ca Roberto Fava, oameni de cultură în frunte cu sena-

¹ Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitate națională*. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 78.

² *Ibidem*, p. 58.

torul Angelo De Gubernatis și alții³. Profesorul și publicistul Roberto Fava a inițiat dezbaterea largă a problemei naționale românești în presa italiană⁴, el participând, de la început pînă la sfîrșit, la procesul memorandiștilor, luînd atitudine în presa italiană împotriva acestei farse judiciare a autorităților maghiare.

Cunoscător profund al situației din Transilvania, Roberto Fava a publicat în anul 1894 o lucrare în sprijinul cauzei poporului român⁵, cu titlul *Chestiunea românilor și agenții domnului Wekerle în Italia*. El a mai dat la iveală, tot în 1894, o cuprinzătoare lucrare, sub titlul *Ricordi Romeni. Note di un viaggio in Transilvania e in Romania*⁶. În broșura *La questione rumena e gligenti del signor Wekerle*, apărută la Parma, se face o analiză obiectivă a situației românilor din Transilvania, „acești bravi campioni ai rasei latine“, veacuri de-a rîndul bastionul și scutul Europei⁷. Activitatea neobosită a lui Roberto Fava în sprijinul românilor a continuat să influențeze oamenii politici și de cultură italieni, presa etc. Și mai „mare a fost agitația în opinia publică italiană în 1896, cu prilejul serbărilor „Mileniului“⁸.

În articolul de față formulăm unele comentarii cu privire la Conferința ținută de Roberto Fava, la 2 august 1896, în sala societății „Associazione della stampa“, în Roma, intitulată *Chestiunea națională română în Transilvania și Ungaria*⁹. Roberto Fava se referă la perioada premergătoare *Memorandului* și la procesul memorandiștilor, despre care afirmă că este: „Monstruosul proces . . . , care s-a desfășurat în Cluj contra a 25 de membri ai Comitetului Național Român din Transilvania și Ungaria, acuzați pentru că s-au dus la Viena în fruntea celor 300 de conaționali, pentru a cere justiție de la suveranul lor“¹⁰. Profesorul și publicistul italian, asistînd la derularea procesului, îl caracterizează drept „odios simulacru de proces, unde avocații apărării au fost împiedicați a-și îndeplini chemarea, unde jurați și judecători insultau în același timp pe acuzați și-i amenințau“¹¹. În timp ce conducătorii politici ai românilor erau insultați și amenințați în acest condamnable proces, presa maghiară întreține o atmosferă de tensiune, de învrăjbire, publicînd comentarii exagerate cu privire la desfășurarea procesului, a evenimentelor. Ziarul *Magyar Hirlap*, spre pildă, prezenta situația în culori și mai întunecate, spunînd că ungurii sînt foarte supărați pe români, deoarece peste tot se lățise în oraș vestea că un conflict sîngeros între „valahi și maghiari“ este aproape inevitabil¹².

În Transilvania, la Cluj, era o situație revoluționară, la fel ca la 1848. Situația în Transilvania era dominată de conducătorii români memorandiști, dar aceștia nu au recurs la forță, la violență, apărînd cu demnitate,

³ *Ibidem*, p. 80.

⁴ *Ibidem*, p. 101.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 102.

⁷ *Ibidem*, p. 164—165.

⁸ *Ibidem*, p. 166.

⁹ Roberto Fava, *Conferința rostită la 2 august 1896, la Roma*, retipărită din *Tribuna* la Sibiu, în 1896, în „Tipografia Societatea pe acțiuni“.

¹⁰ *Ibidem*, p. 6.

¹¹ *Ibidem*, p. 7.

¹² Ștefan Pascu, *din Răsunetul procesului memorandiștilor în masele populare, în Transilvania*, Sibiu, 1944, nr. 8—9, p. 703.

cu argumente istorice incontestabile, drepturile istorice ale românilor, Ziarul *Hazánk* din 21 mai scria că din părțile transilvănene mereu sosesc știri alarmante despre ținuta românilor. De asemenea, afirmau că: „românii din Transilvania, de la 1848, nicidecum n-au fost în mai mare neliniște ca acum. Astăzi liniștea Transilvaniei atîrnă numai de la dorința Comitetului Național Român¹³, declară acest ziar.

Roberto Fava prezintă sugestiv ținta autorităților maghiare de la Budapesta care nu era alta decît deznaționalizarea, asimilarea românilor: „întreagă această populațiune română, maghiarii și-au propus a o deznaționaliza, pentru a-și ajunge utopia lor, de a face din statul ungar poliglot, un stat național maghiar¹⁴.

În direcția anihilării mișcării naționale a românilor, autoritățile maghiare au considerat procesul memorandiștilor ca un pas de o însemnătate deosebită. Cum mișcarea de eliberare națională n-a putut fi înfrîntă, ele au „recurs la o altă măsură nu mai puțin reacționară. Prin adresa nr. 32173 din 16 iulie 1894 au înștiințat prefectii județelor că s-a hotărît interzicerea activității Partidului Național Român¹⁵.

Dar toate măsurile luate împotriva românilor nu și-au atins scopul, Roberto Fava numind politica guvernanților de la Budapesta ca o „utopie“, în condiții în care în statul care voia să fie Ungaria, maghiarii erau în netă minoritate. Luînd cifrele statistice maghiare oficiale, el arăta că numai în Ungaria sînt trei milioane de români, iar „dacă trecem în partea Ungariei, acceptînd *ad usum Delphini* cifrele statistice oficiale maghiare, aflăm într-o populație de 17 349 635 locuitori, 7 426 730 maghiari și 9 922 905 nemaghiari¹⁶. Ori se știe că evreii erau trecuți automat ca maghiari. Din locuitorii nemaghiari, afirmă R. Fava, sînt 6 922 905 neromâni și 3 000 000 români¹⁷. Acceptînd, deci, ca reale statisticile maghiare, apare evident că autoritățile statului dualist au pornit pe un drum care nu va putea sfîrși prin deznaționalizarea nemaghiarilor, care vor replica printr-o puternică afirmare politică, orientată — în cazul românilor — în direcția realizării statului național unitar român.

Analizînd situația românilor la sfîrșitul secolului al XIX-lea, Roberto Fava precizează că: „numărul complet al românilor, în timpul de față, se ridică la 12 milioane, împărțiți astfel: 6 milioane în România independentă, 1 milion și jumătate în Peninsula Balcanică (Serbia, Bulgaria, Macedonia, Epir, Tesalia), 1 milion în Basarabia, 1/2 milion în Bucovina, 3 milioane în Ungaria. Sînt astfel în Austro-Ungaria în total 3 milioane și jumătate de români¹⁸. Referindu-se la Transilvania, publicistul italian menționează că aceasta a fost de fapt autonomă, deci a avut statutul de unitate distinctă față de Ungaria. Dacă „n-ar fi fost nici autonomă, nici independentă, atunci ce lipsă ar fi fost ca să se decreteze prin legi speciale uniunea și fusiunea cu Ungaria?¹⁹. În continuarea cuvîntării lui Fava se descriu elementele determinante ale situației grele a românilor, situație impusă, în decurs de cîteva secole, de nobilimea care s-a încon-

¹³ *Ibidem*, p. 704.

¹⁴ Roberto Fava, *op. cit.*, p. 10.

¹⁵ Ion Popescu Puțuri și Augustin Deac, 1918. *Unirea Transilvaniei cu România*, Ediția a III-a, Ed. Pol., București, 1978, p. 233.

¹⁶ Roberto Fava, *op. cit.*, p. 9.

¹⁷ *Ibidem*, p. 10.

¹⁸ *Ibidem*, p. 9.

¹⁹ *Ibidem*, p. 13.

jurat de legi, menite să-i arunce „pe bieții muncitori ai pământului într-o dejositoare sclavie. E destul a deschide pe nimerite *Codex tripartitum* ori *Aprobatae* și *Copilatae Constitutiones*, ori *Articuli Novellares*, pentru a afla dispoziții care degradează demnitatea de om. Se face o lege specială pentru extirparea din rădăcini a poporului român: *de extirpatione radicatus populi valachici, item de valachorum progenie a stirpe delenda*. Nobilimea maghiară se dedase a exercita tratamentul ce albiu făceau negrilor și se introdusese moda de cumpărau românii în tirg și le puneau jugul în grumazi, ca la vite. Preoții erau obligați să țină și să îngrijească în casele lor cîinii de vînat ai domnilor. Nobilii maghiari aveau dreptul de a pune în furci (*ius patibuli*) și a-i decapita (*ius gladii*) pe români⁴²⁰. Preocupîndu-se de învățămîntul românesc din Transilvania, el deplînge soarta acestuia, în condițiile în care statul „nu întemeiază nici o școală în limba română, caută să închidă (școlile) și încearcă ori ce mijloc, fie și violența, pentru a maghiariza școlile întemeiate de români pe banii lor privați. Astfel, sînt peste 180 gimnazii în Ungaria, dintre care 163 sînt maghiare, pe cînd celelalte naționalități, care formează 2/3 din populație, nu au decît 16, numărînd aici și pe ale românilor, care de abia au 4. Apoi dintre aceste 4, „două sînt deja maghiarizate în parte, iar celelalte sînt pe cale de a fi⁴²¹.

Împrejurările politice sînt pentru români deosebit de păsătoare, deoarece au fost create „legi blestemate excepționale“, aplicate numai în „ținuturile locuite de români“, care îi aduc în situația de a nu putea beneficia de legea electorală pentru a trimite deputați în parlament. Pentru români s-a pus „un cens de patru ori mai mare decît pentru alți alegători și, împărțind cercurile și secțiunile electorale astfel, încît alegătorii români, mai ales cei de la țară, trebuie să facă călătorie de cite o zi întreagă pentru a putea uza de dreptul lor de vot. Și unde legea nu se îngrijea destul, acolo se îngrijesc autoritățile politice prin arbitraru și mijloace violente de a-i împiedica pe români a se apropia de urnă⁴²².

Presa românească din Transilvania ocupă, de asemenea, un loc însemnat în conferința lui Roberto Fava. El atrage atenția asupra faptului că ziarele politice românești depun la casa statului o cauțiune de peste 10 mii de florini. În 1871 s-au introdus curțile cu jurați pentru presă. Jurisdicția tribunalelor din Transilvania de sud a fost asigurată Curții de jurați din Sibiu. Publiciștii aduși la această curte cu jurați erau judecați de concetățenii lor, mai ales sași, lipsiți de șovinism. Guvernul, pierzînd citeva procese de presă, ne puțin dovedi acuzația, voind cu orice preț să suprimă presa românească din Transilvania, a decis a suprima Curtea cu jurați din Sibiu, instituind, ca unic for de judecată pentru publiciștii români, Curtea cu jurați din Cluj. Aceasta s-a întîmplat la 1884⁴²³. În acest fel stînd lucrurile, nu este de mirare — aprecia R. Fava — că românii sînt considerați ca fiind lipsiți de orice drept personal sau politic și contra lor se fac „excese și devastări, cum s-a întîmplat de mai multe ori la Turda, Arad, Oradea, Șimleu⁴²⁴. Țăranul român este și în acest sfîrșit de secol XIX la discreția autorităților și jandarmilor, „în ținuturile românești și slovace se duc jandarmii, care nu vorbesc decît ungurește. Ei

⁴²⁰ *Ibidem*, p. 15—16.

⁴²¹ *Ibidem*, p. 27.

⁴²² *Ibidem*, p. 26.

⁴²³ *Ibidem*, p. 31.

⁴²⁴ *Ibidem*, p. 32.

strigă la cîte un țăran care fuge și-l provoacă de trei ori în limba maghiară să se oprească și, dacă nu o face, îl ucid îndată. Astfel, au fost uciși trei români din Zlatna, 5 din Mogoș și alți mulți din Feldru²⁵.

O serie de publiciști și scriitori au descris situația disperată a românilor. Juliette Adam, ale cărei simpatii pentru maghiari sînt cunoscute, scria în *Nouvelle Revue* următoarele despre acest delict din Feldru: „se răsplătesc mai în grabă sau mai tîrziu atari acte, ca și cel din Feldru, care ne aduce aminte de timpul cînd întreaga Franță se indigna auzind despre masacrările săvîrșite asupra ungurilor din partea austriacă. Astăzi sînt tocmai jandarmii maghiari care pușcă asupra credincioșilor români dintr-un sat din Ungaria, credincioși care vor să-și exercite dreptul de a-și alege preotul lor și care resping pe cel pe care un episcop guvernamental vrea să li-l impună. 14 răniți, între care 5 femei și 5 morți, iată bilanțul unei singure zile, care se poate numi criminală²⁶. Publicistul italian remarcă — cu deplin temei — că scopul urmărit de autorități este absurd, irealizabil, incompatibil cu lumea civilizată, deoarece „nu se tractează aici despre deznaționalizare sau violarea unui popor slab, ci a unei enorme mase de circa 10 milioane de indivizi, care formează majoritatea locuitorilor din regat. Și e în zadar dacă maghiarii tratează cu dispreț aceste naționalități și e în deșert dacă ei se fălesc zicînd — românii nu sînt nici născuți, nici chemați la libertate — și slovacul nu e om (A tót nem ember). Românii le răspund — românul nu piere —, iar slovacii variînd un cuvînt a lui Palacky, istoricul național al cehilor, răspund — noi am existat înainte de Ungaria, și vom exista și după ea²⁷.

În concluzie, putem reliefa — pe baza realităților istorice — faptul că politica de deznaționalizare a autorităților statului dualist a fost o politică falimentară. Acest adevăr a fost recunoscut de însăși cei care au încercat să o înfăptuiască. În acest sens, se poate aminti numele unuia dintre cei mai „implacabili șoviniști“ și anume Gustav Beksics, care scria următoarele: „noi ar trebui să apăsăm ca și o stîncă deasupra elementelor care ne sînt dușmane (românii și slavii), și ca o venă de apă, care curge lin dar fără întrerupere, noi ar trebui să subminăm masa română. Muntele românilor ar fi trebuit să cadă deja de mult timp în ruină²⁸. Așa, cum bine sublinia Roberto Fava, vitalitatea și forța națiunii române se va manifesta și în perioada următoare, de pînă la primul război mondial. În anul 1918, românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș își vor lua soarta în propriile lor mîini, trecînd la realizarea dezideratului național: unirea cu patria-mamă, România. Lupta lor neabătută pentru făurirea statului național român unitar apare ca un fenomen firesc, ca o consecință a evoluției societății românești.

²⁵ *Ibidem*, p. 34.

²⁶ *Ibidem*, p. 34—35.

²⁷ *Ibidem*, p. 39—40.

²⁸ *Ibidem*, p. 29.